

Журналістська освіта на Сумщині: набутки й проблеми : матеріали Дев'ятої всеукр. наук.-практ. конф. (Суми, 5—6 червня 2013 р.) / уклад.: О. Г. Ткаченко. — Суми : Сумський державний університет, 2013. — 116 с.

Journalism Education in Sumy Region: gains and challenges : materials of the Eighth Ukrainian Scientific and Practical Conference (Sumy, 5—6 June 2013) / compiled by O. Tkachenko. — Sumy : Sumy State University, 2013. — 116 p.

Володимир Садівничий,
к. н. із соц. комунік., доцент

МИКОЛА РЯЗАНЦЕВ І РОЗВИТОК НАУКОВОЇ МЕДИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ХІХ — НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

На основі аналізу біографічних відомостей і наукових здобутків розкривається внесок доктора наук, професора Миколи Рязанцева у видання «Сборника трудов Харьковського ветеринарного інститута» та загалом у розвиток наукової медичної комунікації.

Ключові слова: комунікація, продовжуване видання, наука, ветеринарна медицина.

The contribution of the D.Litt, professor Mykola Ryazantsev into the edition «Collection of the Works of Kharkov Veterinary Institute» and into the development of scientific medical communication in general is shown on the basis of the analysis of biographical information and scientific achievements.

Key words: communication, constant edition, science, veterinary medicine.

Починаючи з 80-х рр. ХІХ ст. вітчизняна медицина переживала період підйому. Виникали й стверджувалися нові напрями, відбувалися якісні зміни в поглядах, уявленнях про звичні явища. Створювалися наукові та навчальні заклади, лабораторії та клініки, виникали різноманітні медичні й ветеринарні товариства та

громадські організації. Активно йшов процес становлення і ветеринарної справи. Разом зі зростанням медицини та централізацією медико-санітарної справи, із усвідомленням необхідності системної організації теоретичних знань розвивалася і вітчизняна спеціалізована періодика: створено низку журналів різних типів за тематикою і цільовим призначенням, зміцнилися видання попередніх років. Розвитку періодики сприяла і наявність сподвижників, хто глибоко розумів вагу друкованого наукового слова в періодичному виданні для розвитку галузі. Одним із таких у Харкові був доктор наук, професор ветеринарного інституту М. В. Рязанцев.

Аналіз досліджень і публікацій дає підстави говорити, по-перше, про не досить широку історіографію питання, і, по-друге, вона стосується лише науково-педагогічної діяльності професора та біографічних відомостей про нього. Із дослідників життя і діяльності Миколи Рязанцева слід назвати автора низки газетних публікацій В. Берліна, науковців В. Волкова та М. Куликова [3], Д. Квасова [4], В. Коропова [5]. О. Шемаєва [7]. Однак ці роботи стосуються, насамперед, наукової та педагогічної діяльності М. В. Рязанцева без виокремлення редакторсько-видавничої та соціокомунікативної.

Мета ж нашої праці – аналіз біографічних відомостей і наукових здобутків Миколи Рязанцева для визначення реального внеску в розвиток продовжуваних спеціалізованих видань України, їх місця в соціальній комунікації; введення в науковий обіг редакторсько-видавничої діяльності вченого; розкриття його внеску в розвиток наукової медичної комунікації XIX – початку XX ст. Цим і визначається актуальність дослідження.

Об'єкт – особа професора М. В. Рязанцева як ученого і редактора та видавця вітчизняної медичної преси, його інтелектуальна діяльність через призму суспільного середовища та близького оточення. Предмет – робота М. В. Рязанцева по виданню «Сборника трудов Харьковского ветеринарного института».

Наукова новизна одержаних результатів полягає у постановці та розробці проблеми видання продовжуваних наукових видань ветеринарної медицини у XIX – на початку XX ст., яка не отримала всебічного й об'єктивного висвітлення в науці, а також у створенні комплексного наукового дослідження діяльності М. В. Рязанцева. Порівняно з попередніми роботами, його діяльність ми розглядаємо в контексті розвитку спеціалізованих медичних продовжуваних видань.

Народився Микола Володимирович Рязанцев 29 жовтня 1856 року в сім'ї почесного громадянина міста В'ятка. Після здачі іспитів за 8 класів гімназії вступив на ветеринарне відділення Медико-хірургічної академії в Петербурзі. У 1881-му закінчив академію і отримав диплом ветлікаря. У 1884-му переїхав до Харкова.

Перш ніж почати діяльність у ветеринарному інституті, М. В. Рязанцев рік працював у хімічній лабораторії Харківського університету під керівництвом професора Г. І. Лагермарка, де протягом 1886-го виконав експериментальні роботи «О продуктах действия цинк-алкимв на хлорангидрид фталевой кислоты» і «О птоминах», результати яких були представлені у товаристві фізико-хімічних наук при Харківському університеті [2].

У 1885 р. Рада Харківського ветеринарного інституту обрала М. В. Рязанцева асистентом кафедри загальної патології і бактеріології, керованої професором А. О. Раєвським, із яким вони зазнайомилися ще в Санкт-Петербурзі. Асистент М. В. Рязанцев вів практичні заняття з гігієни, організував профільну лабораторію, видавав посібник «Химический и газовый состав крови нормальных и заражённых сибирской язвой овец», що стало основою дисертації на здобуття ступеня магістра ветеринарних наук. У 1892 р. він отримав звання приват-доцента.

Наступного року Рада Харківського ветеринарного інституту відправила перспективного науковця на стажування до Санкт-Петербурзького Імператорського

інституту експериментальної медицини. У звіті про стажування М. В. Рязанцев писав, що з приїздом до С.-Петербургу у двадцятих числах травня 1893 р. і після представлення панові Опікуну Інституту експериментальної медицини Його Величності Принцу Олександрові Петровичу Ольденбурському й панові Директору Інституту, «звернувся з проханням до завідувача фізіологічного відділення проф. І. П. Павлова включити його до числа тих, хто займається в лабораторії професора, на що отримав люб'язний дозвіл» [6, 542]. Під керівництвом І. П. Павлова провів низку наукових досліджень і виконав докторську дисертацію. Поглиблюючи знання та набуваючи досвіду М. В. Рязанцев улітку 1894 р. відвідав Будапешт, Відень, Мюнхен, Штутгарт, Берн, Цюрих, Ліон, Алофорте, Ганновер та Берлін, де ознайомився з інститутськими фізіологічними лабораторіями.

Повернення до Харкова відкрило новий етап кар'єри вченого. У 1897 р. отримав звання професора. Став ідеологом створення та втілювачем будівництва фізіологічної лабораторії, яка складалася з кімнат підготовки до лекцій, фізичної, хімічної, професорської кімнати з бібліотекою, асистентської, зали для практичних занять студентів розрахованої на 30 місць, операційної, приміщення для прооперованих тварин, акваріуму й тераріуму, фотографічної кімнати при лабораторії та лекційної зали на 250 місць. Ув очолюваній М. В. Рязанцевим фізіологічній лабораторії працювали та проводили наукові дослідження майбутній академік О. В. Палладін і відомий фізіолог Б. П. Бабкін.

У 1904 р. М. В. Рязанцев став завідувачем фундаментальної наукової бібліотеки інституту, очолюючи її протягом багатьох років. Під його орудою за 20 літ книгозбірня розрослася, її книжкові фонди «складали 40 тис. томів, плюс велика кількість спеціальних журналів із різних медичних і ветеринарних дисциплін російською, німецькою та французькою мовами» [1].

У 1920 р. М. В. Рязанцев залишив Харків і переїхав до Владикавказу, де в політехнічному інституті заснував і очолив лабораторію фізіології тварин.

Науковий і педагогічний авторитет М. В. Рязанцева був великий: нагороджений орденами Святого Володимира IV ступеня, Святої Анни II та III ступенів, Святого Станіслава II ступеня, срібною медаллю в пам'ять царювання імператора Олександра III; йому присвоєний чин дійсного статського радника; обраний почесним членом Юр'ївського ветеринарного інституту та Товариства ветеринарних лікарів у Харкові.

Для розширення знань про глибинність М. В. Рязанцева варто наголосити на кількох значних фактах: він тісно приятелював із вченим-хіміком і композитором, автором опери «Князь Ігор», професором О. П. Бородіним; його рідна сестра Олександра була дружиною художника В. М. Васнецова; саме родина Рязанцевих побудувала у В'ятці перший кінотеатр «Колізей».

Помер М. В. Рязанцев у серпні 1930 р. на 74 році життя. Похований на території Горського ветеринарного інституту.

Саме М. В. Рязанцев із часу заснування і до останнього тому залишався єдиним і незмінним редактором «Сборника трудов Харьковского Ветеринарного института». Видання засноване у 1887 р. і видавалося до 1919-го. Виходив «Сборник...» томами, час виходу яких не був чітко визначений: залежало це від наявності в інституті коштів та від накопичення матеріалу. Часом заснування значиться 1887 р., однак 1-й та 2-й томи вийшли у 1889 році. Один том складався із випусків, кількість яких змінювалася. Нумерування велося із першого числа, усі випуски мали однотипове оформлення. За наведеними характеристиками «Сборник трудов Харьковского Ветеринарного института» належить до продовжуваних видань.

Обкладинка й титульний аркуш паралельно друкувалися французькою мовою. У деяких виданнях двома мовами подавався і зміст.

Із перших номерів М. В. Рязанцеву вдалося сформувати високопрофесійний авторський колектив, залучивши до співпраці провідних учених і викладачів: А. О. Раєвського, В. Я. Данилевського, О. Ф. Брандта, С. О. Іванова, А. П. Шалашникова, І. О. Гордзялківського, Д. Ф. Конєва, О. П. Остапенка, І. М. Садовського, М. М. Бекєтова, І. І. Мєчнїкова, Л. С. Цєнковського та ін., а також студентів і магістрантів.

Оснєву «Сборника...», згідно з розробленєю М. В. Рязанцевим тематико-типєлєгїчною структурєю, складали науковї статті ветлїкарїв, учених, профєсорїв та студентїв ветеринарного інституту. В єдному номерї могло друкуватися від трьєх до двадцяти наукових статей. Ув офіційній частинї мїстилися рїчні звїти, рецензїї, вїдгуки про дисертацїї та науковї працї студентїв, огляд викладання та розподїл лекцїй. У неофіційну частину входили статті, дослїдження, спєстерєження та повїдомлення з усїх галузей ветеринарної мєдїцини. Також матерїали з історїї інституту, критичнї огляди книг та праць ветеринарно-мєдїчного змїсту, бїблїєграфїчнї замїтки та вїдгуки, звїти про засїдання ветеринарних товариств, курси для викладацького персоналу з ветеринарної хїрургїї.

Єднїєю з провідних була тема сибїрки – малєвивченєї на той час хворєби. Слїд зазначити, що директор Харкївського ветеринарного інституту А. О. Раєвський очєлив першу в Росїйській імперїї бактерїєлєгїчну лабораторїю, у якїй була вигєтовлена вакцина проти сибїрки, розробленї заходи борєтби з масєвими заразними хворєбами свїйських тварин. «Спївробїтниками цїєї лабораторїї захищено 14 докторських та магістерських дисертацїй» [5, 76–77]. Також написана серїя спецїальних наукових робїт, багато з яких зайняли своє мїсце на сторїнках «Сборника...»: І. Чорний («К вопросу об отношении сулимь к контагию сибирской язвы в Херсонской и Таврической губерниях, произведённых в 1889 году». – 1889–1890 – Т. 3. – С. 343); П. Захаров («Влияние Brown-Sequard овской вытяжки на иммунитет при сибирской язве и сапе». – 1891–1894 – Т. 4. – С. 297) та ін.

Не менш широко на сторїнках «Сборника...» розроблялася тема сапу – контагїозного зоєнозного бактерїального хронїчного інфекцїйного захворювання, що найчастїше вражає конєй, мулів і ослїв. Вчені Харкївського ветеринарного інституту активно вивчали це захворювання, а результати дослїжень оприлюднювали в наукових статтях, сприяючі поширенню спецїальних наукових знань. На сторїнках часєпису з'являлися науковї роботи таких вчених, як В. Мїкрєков – «К вопросу об изменении числа, размеров и стойкости красных кровяных шариков под влиянием действия сапного контагия» (1889–1890 – Т. 3. – С. 243); М. Мальцев – «Кошки и подчелюстные железы, как диагностический материал в сомнительно выраженных случаях сапа» (1889–1890–Т. 3. – С. 311), «Заметка о морфологии сапного бацилла» (1889–1890 – Т. 3. – С. 325), «Значение кошки для диагноза сапа» (1889–1890 – Т. 3. – С. 495); І. Садовський – «О возможности происхождения скрытых и при том иногда в большей или меньшей степени литигированных форм сапа при заражении через пищеварительный канал» (1889–1890 – Т. 3. – С. 469); П. Бромберг – «Об отношении сапных бацилл и вырабатываемых ими токсинов к некоторым из болєм високих температур» (1889–1890 – Т. 3. – С. 569); П. Захаров – «Влияние Brown-Sequard овской вытяжки на иммунитет при сибирской язве и сапе» (1891–1894 – Т. 4. – С. 297), «Маллеин и применение его в практике с диагностической целью распознавания сапа у лошадей» (1894 – Т. 4. – С. 319) та ін.

Фундаментальнї дослїдження анатємїчних і фізїєлєгїчних особливєстей тварин – ще єдна тематична складова. Вона розкривалася у працях М. Лавриновича – «К вопросу о влиянии большого мозга на дыхание» (1891–1894 – Т. 4. – С. 1); Ф. Попова – «К вопросу о физиологическом действии эмульсии на организм животных» (1891–1894 – Т. 4. – С. 271); С. Трофимова – «К учению об анатомических осо-

бенностях косях копыт» (1891–1894 – Т. 4. – С. 479); Б. Котлярова – «Материалы для изучения интервадии первых двух отделов желудочка жвачных с помощью графического метода» (1889 – 1890 – Т. 3. – С. 127); М. Мальцева – «К учению о повязках у наших домашних животных» (1904 – Т. 6. – С. 150); П. Андреева – «Исследование жира джугары» (1904 – Т. 6. – С. 187); Н. Паніровського – «Иннервация совершенно изолированного сердца» (1919 – Т. 14. – 1–93); Т. Мануйлова – «Материалы к физиологии тормозных процессов и возбуждения в высшем отделе центральной нервной системы собаки» (1919 – Т. 14. – 1–16) та ін.

Тематику видання також визначали наукові статті, що стосувалися досліджень із: фармакології, інфекційних захворювань тварин, бактеріології в молочному господарстві, фізіологічних властивостей нервової системи, іннервації та аномалій серця, захворювання собак на рак тощо. Оприлюднювалися результати експериментальних лабораторних досліджень професорів, доцентів і студентів інституту.

Значну частину в часописі займали звіти. Зокрема про засідання наукових товариств, роботу Харківського ветеринарного інституту, бібліотеки, про закордонні конференції тощо.

Друкувалися і некрологи – таким чином працівники Харківського ветеринарного інституту вшановували пам'ять видатних науковців та викладачів.

Окреме місце відводилося реферативним матеріалам із закордонних періодичних, книжкових і продовжуваних видань переважно практичного та науково-теоретичного змісту; повідомлялося про стан ветеринарних спілок на місцях та ін.

Треба відзначити внесок професора М. В. Рязанцева у функціонування «Сборника...» і як автора, наукові статті якого друкувалися майже у кожному томі. Як правило це фундаментальні праці: «Способы исследования молока» (1889. – Т. 3), «Газовый и химический анализы нормальной крови овец и овец, заражённых сибирской язвой» (1889. – Т. 3) та ін. Також редактор публікував звіти про наукову діяльність учених інституту, про результати відряджень і наукові конференції: «Отчёт совету Харьковского Ветеринарного Института о командировке Советом в С.–Петербурге, в Императорский Институт экспериментальной медицины, для занятий в физиологической лаборатории проф. Павлова и в лаборатории биологической химии проф. Ненцкого» (1984. – Т. 4), «Отчёт библиотеки Харьковского Ветеринарного Института за 1906 год» (1907. – Т. 8), «Отчет о предохранительных прививках сибирской язвы в Херсонской и Саратовской губерниях, произведенных бактериологической станцией» (1889–1890. – Т. 3), «Отчёт о предохранительных прививках сибирской язвы в Херсонской и Таврической губерниях, произведённых в 1889 году» (1889–1890 – Т. 3) та ін.

Отже, дослідивши постать М. В. Рязанцева можемо стверджувати, що завдяки його наполегливій праці засноване та досить успішно функціонувало протягом 1887–1919 рр. продовжуване видання «Сборник трудов Харьковского Ветеринарного института». До основних тематичних напрямів можемо віднести: маловивчені на той час хвороби та нові, оригінальні методи боротьби з ними; теоретичні та практичні розробки, що безпосередньо стосувалися діяльності лікарів-практиків, приват-доцентів, професорів і давали їм можливість стежити за розвитком вітчизняної та закордонної медицини. Авторами виступали як професори, доктори наук, так і студенти та магістранти. Хоча часопис видавався не регулярно, він, безперечно, позитивно вплинув на розвиток наукової комунікації. А сприяв цьому його редактор, професор, відомий вчений М. В. Рязанцев.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Берлин В. Ученик Павлова и Бородин Н. В. Рязанцев последние годы жизни провел во Владикавказе / В. Берлин // Северная Осетия : республиканская ежедневная газета. – 2009. – 29 октября.

2. В Обществе ветеринарных врачей : [очеред. собрание : физиол. опыты проф. Ветеринар. ин-та Н. В. Рязанцева и его учеников] // Харьк. Губерн. Ведомости. – 1913. – 20 нояб.

3. Волков В. А. Российская профессура XVIII – начало XX вв. Биологические и медико-биологические науки : биографический словарь / В. А. Волков, М. В. Куликова. – СПб. : РХГИ, 2003. – 548 с.

4. Квасов Д. Г. Физиологическая школа И. П. Павлова : портреты и характеристики сотрудников и учеников / Д. Г. Квасов, А. К. Федорова-Грог. – М. : Наука, 1967. – 298 с.

5. Коропов В. М. История ветеринарии в СССР / Коропов В. М. – М. : Россельхозиздат, 1954. – 357 с.

6. Рязанцев Н. Отчет Совету Харьковского Ветеринарного Института / Н. Рязанцев // Сборник трудов Харьковского ветеринарного института. – 1895. – Т. 4. – С. 533–564.

7. Шемаев О. О. Життєвий і творчий шлях професора М. В. Рязанцева (1856–1930) / Олександр Шемаєв [Електронний ресурс] // Історія науки і біографістика : електронне наукове фахове видання – міжвідомчий тематичний збірник. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/INB/2012-1/12_shemaev.pdf